

КИНИЛЭР
БИИЭХЭБЭ
ҮЛЭЛЭЭБИТТЭРЭ

КЫСТЫККА БЭЛЭМНЭЭХ
КИИРЭЛЛЭР

ТИЭРГЭН

САНА ОЛОХ

2021 сыл
Алтынны
15 күнэ
бээтинсэ
№ 62 (11815)

Чурапчы улуунун хаһыата • ХАҢАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @ sanaoloh

Бэлэтинсэ 15-сүбүтэ алтынны 16-басыһынна алтынны 17-бэнидизини алтынны 18-оптуоруну алтынны 19-сэрэдэ алтынны 20-чэппир алтынны 21

— ЭБЭРДЭ —

ЫТЫКТАБЫЛЛААХ САХА СИРИН ОЛОХТООХТОРО!

Роман ДАНИЛОВ
«САНА ОЛОХ»

Сахабыт тыатыгар төрүт-уус тылынан
Сарыаллы сандааран биир урут тахсыбыт
«Сага олох» хаһыаппыт, эйигин уруйдаан,
Саргыны салайан ыллыбыт-туойабыт.

Унньуктаах айангар ахсыыры билбэккэ,
Алгыстаах аартыккын хорсуннук тэлэйдин,
Холхуостаах сабаттан бүгүнгү күннэргэ
Хотуулаах үлэбэ күбүтэн сирдээтин.

Ханнык да кэм кэллин, хайдах да эргийдин,
Эн аатын мэлдьи биир, эргэрбэт

«Сага олох»
Эн өрүү санабын, эдэргэр түһэбин,
Эн дьылбан, олобун-дьоһуннаах суол, номох.

Ымыылаах тылынан ыгырар-угуйар
Ыл аайы күүтүүлээх, махталлаах
аргыспыт,
Сэргэхтик мичээрэ, сэргэйэ тамайар
Сэллээбэт сэллэгин сэнээрдэ салгыахпыт.

Туруур, истинник сахалыы сагарар
Төрөөбүт кыраайыбыт чабыллар сулуна,
Туруур, хаан-уруу, сагалыы тыыннаар
Дойдубут Чурапчы чугдаарар чуораана
«Сага олох»
«Сага олох»!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин салалтатын уонна тус
бэйэм ааптыттан Саха сиригэр Ийэ күнүнэн уонна
быйыл аан бастаан бэлиэтэнэр Арассыйаҕа Аҕа
күнүнэн эбэрдэлибин!

Бэрэсидьиэн Владимир Путин Ыйаабынан
олохтоммут, дьыа кэргэн үнүстүүтүн
улуустутун бөгөргөтөр уонна оҕолору
иитиһэ аҕа буолуу суолтатын
үрдэтэр Аҕа күнэ Саха сиригэр
1993 сылтан бэлиэтэнэр Ийэ
күнүн кытта биир күнэ
түбэспитэ бэлиэ түгэн.

Дьулурбатык улартыгар
аныгы кэмгэ хас биридии
обургу саастаах уонна
эдэр киһиэхэ сир-
майгы, тутта-халта
сылдьыы өттүнэн чопчу
өйөөбүллээх кини тус
көрүүлээх, бигэ санаалаах
буоларыгар, бэйэтин
гражданин быһыытынан
билиһиргэр дьоһун
суолталаах.

Онуоха оҕону иитиһэ-
такайыа төрөппүтүтэр
— ийэ уонна аҕа сүгэн
сабыдыллаахтар. Ийэ барахсан
оҕотун өрүү көмүскүүр, сылаас
сыһанынан, кыһамнытынан, үтүө
тылынан угуттуур, өйүүр. Ийэлэрибт мунура суох
тапталларынан биһиги улаатбыт, сайдабыт,
олоххо бэйэбит суолбутун көрдөөн булабыт,
тупсабыт уонна үрдүкэ дьулуһабыт.

Аҕа үүнэр көтүөнэбэ Аҕа дойдуга тапталы,
тулалыы эйгэбэ харыстабыллаах сыһыаны иһэрэр,

эр санаалаах буоларга, Ийэ дойдуну таптыырга,
дьоһун киһи, дьыа кэргэн бигэ тирэбэ буоларга иитэр-
такайар.

Дьоллоох киһини иитэн таһаарыы, куттала суох
уонна нус-хас эйгэлээх дьыа кэргэн тэрийи уонна
сыйыннарыы — хас биридии төрөппүт
анала.

Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр ийэ
уонна аҕа аналын үрдэтиһэ,
элбэх оҕолоох ыаллар
ахсааннарын элбэтиһэ уонна
киһилэри өйөөһүннэ, үгэс
курдук, сүгэн болгомто
ууруллар.

Дойду үрдүнэн
сүрүннээн дьыа кэргэн
уонна оҕо сааһы
өйүүр судаарыстыба
б э л и т и к э т э
көдүүстээхтик олоххо
киһир. Киһи туһугар, кини
ситиһилээх уонна дьоллоох
олохторун туһугар
Арассыйа национальнай
сыйалара ситиһиллэллэр,
дойдубут олох бары эйгэлэригэр
тэтимнээхтик сайдар.

Бары ийэлэргэ уонна аҕаларга
чэгиэн доруобуйаны, чугас уонна аймах-билэ
дьону кытта дьоллоох олобу, улахан ситиһиллэри
Эһиги төрүкүт-уускут үйэлэргэ
утумнаах уонна бигэ буоллун!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана
Айсен Николаев.

— УЛУУСКА — БУ КҮННЭРГЭ —

ЫТЫК ДЬОММУТУГАР ИС СҮРЭХТЭН ЭБЭРДЭ!

(Чурапчы нэһилиэгин аҕам саастаах дьонугар аһаммыт декада түмүктэниититтэн)

Улууспут үрдүнэн алтынны 1
күнүттэн 10 күнүн киллэрэн туран,
аҕам саастаахтарга аһаммыт декада
биллэриллибитэ. Бу күннэргэ
улуус киинигэр, нэһиликтэргэ
киһилэргэ аһаммыт дьаһаллар
ыһытылыннылар. Төһө даҕаны
хамсык ыарыы кэмэ буоллар,
нэһиликтэр салалталара аҕам
саастаахтарга болгомтолорун ууран
эбэрдэлэрин тиэртилэр, бэлэхтэрин
ууннулар.

Алтынны 11 күнүгэр улуус
киинигэр «Утум» айыы кыһатын
дьыаһыгар Чурапчы нэһилиэгин
декаданы түмүктүү күнэ ыһытыллыа.
Ыһырыллан кэлбит дьонго анаан,
Чурапчы нэһилиэгин баһылыга
Владимир Дмитриевич Сивцев эбэрдэ
тылы эттэ.

Чурапчы нэһилиэгин
дьокутааттарын Сэбиэтин 333 №-дээх
уураабынан «Чурапчы нэһилиэгин
Бочуоттаах гражданина» аат С. К.
Макароваатынан Чурапчы гимназиятын
физикаба учуутала, Российскай
Федерация үтүөлээх учуутала, РСФСР
норуот үөрэҕириитин туйгуна, Саха
Өрөспүүбүлүкэтин уонна Чурапчы
улуунун үөрэҕириитин Бочуоттаах
бэтэрээнэ Мария Иустиновна
Хойтановаба интэрлибитэ дохсун
ыһык тыаһынан добуһуолланна.

Сыллата Чурапчы нэһилиэгин
түөлбэлэринэн (ТОС) араас
дьаһаллар, тэрээһиннэр буолаллар.

Биир бастын үлээбизинэн
«Маарыкчаан» ТОС буолар. Бу ТОС
бастын уопастыбанныытын Светлана
Егоровна Макарованы Чурапчы
нэһилиэгин дьаһалтата Махтал
суругунан, чаһынан наҕараадалаата.
Нэһиликкэ өр сыл биһиргэ олорубут,
оҕо-уруу төрөтөн, улаатыннарар олох
суолугар үктэнэрбит, эбэ, энэ дьин

күндүтүк ааттанар ыаллар элбэхтэр. Бу
дьоро күнүгэ Саха Өрөспүүбүлүкэтин
Ил Дарханын эбэрдэ суругунан,
«Семейная доблесть» бэлиэһэн, Саха
сири ГТАС статүэткатынан уонна
Чурапчы нэһилиэгин баһылыгын
Эбэрдэ суругунан, бэлэбинэн 50 сыл
биһиргэ олорубут Арассыйаҕа олох-
дьаһах, хомунаалынай хаһаайыстыба

Бочуоттаах үлэһитэ Василий Яковлевич
уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үлэ
бэтэрээнэ Зоя Николаевна Макаровтар
дьыа кэргэннэрэ наҕараадаланнылар.

Чурапчы улуунун Хатылы
нэһилиэгин Бочуоттаах гражданина,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бочуоттаах
туттааччыта Иван Константинович
уонна Саха Өрөспүүбүлүкэтин
үөрэҕириитин Бочуоттаах бэтэрээнэ,
РСФСР норуот үөрэҕириитин туйгуна,
Чурапчы нэһилиэгин Бочуоттаах
олохтооҕо Валентина Николаевна
Иустиновтар биһиргэ олорубуттара 50
сылынан нэһиликэ Эбэрдэ суруга,
бэлэх туттарылына.

Чурапчы нэһилиэгин дьаһалтатын
бэтэрээннэри кытары үлэбэ испи-
сэлиһэ Мария Петровна Матвеева
аҕам саастаахтар декадаларын
түмүктүү күнүнэн эбэрдэлээн туран,
нэһиликэ бэтэрээннэрэ үлэбэ-хамнаска
кыттыларын туһунан ситиһили
билиһиннэрдэ.

Бу дьыл алтынны 15 күнүгэр
улуустаабы «Сага олох» хаһыат
төрүттэммитэ 90 сылын туолла. Бу
бэлиэ даатанан сибээстээн, хаһыат
отделын сэбиэдиссэйэ Алексей
Михайлович Слепцов блиц-интервью
биһрдэ.

Үөрүүлээх дьаһалкытылаахтарын
Альберт Николаев, Василий Николаев
ылбаай ырыанан эбэрдэлээтилэр.

Алексей СЛЕПЦОВ.

— ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ —

Гаас оттугу кедьүүстээхтик туһаныы тула кизн кэпсэтии табыста

хайысхатынан сэллэи кырамытын чинчийи буоларын кини чорботон бэлэстээтэ. Айсен Николаев бу кизн кэскиллээх боппуруоһу Арасыйа бэрэссэдээтэлиир, үлэни иилиир-сабалыыр сылларыгар Арктической Сүбэ иһинэн көрөр тобоостообун ыйда. Манытэнэ, Сэллэи аан дойдутаабы киинин үлэтин барылын, киин тутуллар сириг чопчулуурга соруудахтаа.

Алтынны 5 күнүттэн Айсен Николаев Москвага командировката сабаланна. Бу күн Ил Дархан Федерация Сүбэтин Бэрэссэдээтэлэ Валентина Матвиенко илээн-сабалаан ыйппыт "2022 сылга уонна 2023-2024 сылларга федеральнай буддьүөт барылын туһунан" парламеннаабы истиилэргэ кытына. Бу тэрээһингэ Арасыйа сенатордара уонна регионнар салайааччылары кыттыыны ыллылар. Арасыйа үпкэ министиэриэнтэ Антон Силуанов этэринэн, буддьүөт барылын Федерация Сүбэтигэр көрүү улахан суолталаах — үбү-харчыны тыһар сүрүн докумуону онорууга регионнар санааларын, көрүүлэрин учуоттуур кыагы биэрэр.

Валентина Матвиенко федеральнай буддьүөт социальнай ис хоһоонноох буоларын бэлэстээтэ, ол иһигэр салгынынан көтүү сыаната дьонно табыгастаах буоларын, айан суолларын тупсаран тутуу, инбэлииттэри уонна тулаайах оболору дьээнэн хаачыйыы, үлүк сирдэргэ интэриниэт ситимин тартыы, абыайах ахсааннаах норуоттары өйөөһүн курдук биһиги регионмут олоһор-дьаһаар быһаччы сыһыаннаах боппуруостар учуоттаныахтара.

Алтынны 6 күнүгэр Айсен Николаев Москвага "Биир ныйгыт Арасыйа" ("Единая Россия") политической партия Үрдүкү сүбэтин уонна Генеральной Сүбэтин холбоһуктаах мунньабы кыттыыны ылла. Судаарыстыбаннай Дума спикерин, кини солбуйааччыларын, кэмпитизтэр салайааччыларын дуоһунастарыгар ким анаара тобоостообун дьүүллэстилэр, чопчулаатылар.

Алтынны 7 күнүгэр Айсен Николаев Санкт-Петербург куоракка

тиийдэ. Кини Петербурдаабы норуоттар икки ардыларынаабы гаас Х-с форумугар кытына. Арасыйа Улук Илинни уонна Сибиирдээби федеральнай уокуруктарыгар 11 региону ситимниир "Илинни гаас аартыга" («Восточный газовый путь») диэн газомоторнай оттугунан айанныыр массыыналарга аналлаах айан суолун тэрийэр тобоостообун туһунан Ил Дархан этии киллэрдэ. Маннык айан суола гаас оттугу регионнар икки ардыларыгар тизийигэ улахан төһүү буолар кэскиллээбин туһунан эттэ Айсен Николаев. Бу бырайыакка кыттарга бэлэмнэрин «АПРОСА», Иркутскайдаабы ныйа хампаанньата, «Таас-Юрэх Нефтегазодобыча», РНГ, «Газпром добыча Ноябрьск» биллэрдилэр. Дойду регионнарыттан Саха сирэ, Иркутскай уобалас, Кузбасс, Красноярскай кыраай, Забайкалье, Бурятия, Амурскай уобалас, Хабаровскай кыраай, Еврейскэй автономнай уокурук, Приморье уонна Сахалин кыттар кыахтаахтар. «Бу уустук, ол эрэри РФ Энергетикэбэ министриэтибэтин уонна Газпром өйөөллэринэн олоххо кириэр кыахтаах бырайыак. Тизийиэхтэни бензинтэн гааска көһөрүү кизн кэскиллээх хамсааһынын кедьүүһүн көрдөрөгө биһиги улахан интэриэстээхпит», — диэтэ Айсен Николаев уонна Саха сирэ маны көбүлээччинэн буоларга бэлэмнэ ыйда.

Алтынны 7 күнүгэр Айсен Николаев Х-с Петербурдаабы норуоттар икки ардыларынаабы гаас форумун чэрчитинэн мустубут дьон сыанабылыгар хас да этиини таһаарда. Ол курдук, Ил Дархан 2022 сылга Петербуртан Владивостокка диэри гаас уматыгынан айанныыр тырааныспар кыттылаах улахан автопробег буоларын туһунан иһитиннэрдэ. «Бу айан Арасыйа 20-тэн тахса регионун уонна 40-тэн тахса нэһилиэннэлээх пуунун ситимниэ», — диэтэ Айсен Николаев. 2020 сыллаахха тэриллэбит «Питертэн Мириинэйгэ диэри — айылба гааһынан» диэн автопробег гаас уматыга улахан кедьүүстээбин дакаастаабыта, ол эрэри дойду илин еттүгэр гаас оттугунан хаачыйар сапараалка ситимэ ситэри сайдыбака турарын

көрдөрбүтэ. Айсен Николаев Саха сирэ гааһынан хаачыйар сапараалка ситимин биллэрдик сайыннарыр былааннаабын туһунан эттэ. 2030 сылга диэри маннык сапараалка ахсаана 40-гэ тийиэхтээх. Бу эбийиэктэри тутууга бөдөн бырамыысыланнай хампаанньалар кыттыахтара. «Бэрт сотору 2022 сылга гаас оттугунан айанныыр пассажирдары тизээр 100 автобуһу Дьокуускайга аҕалар туһунан сөбүлэһии баттаныа. Салгыы, кэлэр үс сыл иһигэр, автобустар үгүстэрин гааска көһөрөр былааннаахпыт», — диэтэ Ил Дархан. Манытэнэ, Айсен Николаев убатыллыбыт айылба гааһын туһаныы кэскилин туһунан кэпсээтэ. Убатыллыбыт оттук тырааныспарга эрэ буолбакка, дизели-уоту ититиһэ киэнник туһанылар кыахтаабын чорботон бэлэстээтэ, Хаҥалас улуһун Хаҥыкаатыгар пилотнай бырайыак олоххо кириэрин туһунан эттэ. Бүгүндү күнгэ Саха сиригэр сылга 12 тыһыынча туюнна убатыллыбыт гаас оһоһуллар. Чугастаабы сылларга бу кэмэй 30-40 тыһыынча туюннага диэри улаатыа, кэнэбэскитин -100 тыһыынча туюннага тийиэ.

Алтынны 8 күнүгэр Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана Айсен Николаев уонна «Газпром» хампаанньа бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Виталий Маркелов Х-с Петербурдаабы норуоттар икки ардыларынаабы гаас форумугар көрсөн сөбүлэһии түһэристилэр. Бу сөбүлэһии түмүгүнэн Бэрэсидьиэн Владимир Путин соруудабын тоһоруу чэрчитинэн «Газпром» Саха сиригэр социальнай гаастааһыны салгыы олоххо киллэрэргэ 1,8 млрд солкуобайы угарга эбэһэтилистибэ ылынна. Манытэнэ, «Газпром» хампаанньа «Сила Сибири» гаас ситимэ аһар сиригэр сэллэи сытар нэһилиэннэлээх пууннарга нэһилиэк иһинээби гаас ситимнэрин тартыыны үбүлүөбэ. Бу үлэ Саха сирин 2021-25 сылларга гаастааһын бырагырааматын иһинэн ыытыллыабыта. Бу үлэ чэрчитинэн Алдан, Ленскэй, Нерюнгри уонна Өлүөхүмэ улуустарыгар 21 нэһилиэннэлээх пууннары гаастааһынна сөптөөх усуллубууа тэриллэбэ. Ол иһигэр Алдан, Өлүөхүмэ куораттар, Бэчинчэ, Мууруйа, Иенгра нэһилиэктэр, Чульман бөһүөлэк гааһынан хааччыллыахтара.

Афанасий НОЕВ,
Ил Дархан пресс-сэкирэтиэрэ.

— «САНА ОЛОХ» ХАҤЫАТ ТӨРҮТТЭММИТЭ 90 СЫЛА —

КИНИЛЭР БИҤИЭХЭБЭ ҮЛЭЛЭЭБИТТЭРЭ

2021 сыл алтынны 15 күнүгэр Чурапчы улууһунаабы «Сана олох» хаҥыат тэриллэбитэ 90 сылын туолар. Бу бэлэз даатанан сибээстээн, хаҥыаппытыгар үлэлээбит эрдээксийэ үлэһиттэрин, полиграфистары бэйэбит суруйан, аабааччыларбыт ахтыларын таһаартаатыбыт. Ахтыллыбакка хаалбыттартан бүгүн эрдээксийэбитигэр үлэлээбит Петр Афанасьевич Седалищев, Георгий Георгиевич Сивцев тустарынан сырдатабыт.

Биһиги, Новосибирскайдаабы полиграфическай училищыны бүтэрбит ыччаттар, Чурапчытаабы типографияга үлэли кэлэбитигэр билигин көтүрүллэн, мас опордуллан турар мистээбэ турбут улахан дьэбэ аҥаарыгар эрдээксийэ, аҥаарыгар типография үлэлиирэ. Холбоон, 20-тэн тахса үлэһиттээхтэрэ. Типография өттүгэр линотип массыына лачырғыла, бачээтиир массыына лиһигириирэ, эрдээксийэ өттүгэр суруйар эйгэ үлэһиттэрэ хаҥыакка тахсыахтаах матырыйаалларын массыынкаа охсолоро олох бүлүмүөт тирилэтирин курдук иһиллэрэ. Үлэ-хамнас тип-типинэс этэ. Билигин хаҥыаты нэдиэлэбэ биридэ таһаарар буоллахпытна, ити кэмнэ үстэ таһаарарбыт.

Хаҥыаты суруннээччилэр, киниэхэ «тыын угааччылар», биллэн турар, айар үлэһиттэр буолаллара. Мин бачээт эйгэтигэр 30-ча сыл үлэлээн кэлбитим тухары, элбэх эрдээктэри, айар үлэһиттэри кытары алтыстабын. Кинилэр тус-туһунан саалааларга арахан үлэһиттэри. Тыа хаһаайыстыбата, култуура, эконимикэ, о. д. а. Үгүстүк командировкаларга сылдьаллара, эрдээксийэ анал массыыналаах этэ.

Петр Афанасьевич Седалищев, норуот таптаан ааттырынан, Бүөскэ Сэдээһинэп сытыы-хотуу, кэлбит-барбыт сыыдам киһи этэ. Тыа

хаһаайыстыбатын отделын сэбиэдиссэйэ буолан элбэхтик командировкага сылдьара, үлэһиттэрдийин алтыһара. Бэйэтэ хаартыскага түһэрэр буолан, таһаартарар матырыйааллара үксүлэрэ хаартыскалаах буолаллара. Бэртээхэй буочардаабы.

Петр Афанасьевич — Аҕа дойду сэриитин кыттылаабы. Комсомоллар тэрийэр дьаһалларыгар актыыбынайдык кыттар. Кэлин үлэлээн бүтэн да баран сибээһин быспатабы. Кыайыы бырааһынньыгар мэлдьи кыттыыны ыла. Эрдээктэрдэри Г. Г. Попов, А. А. Захаров Кыайыы күнүнэн сибээстээн, киниэхэ анал бэлэх онорон ыталлара. Тиксэрээччи мин буоларым. «Наркомовскайдаах» буоларын сүрдээбин санээрэрэ, үөрэрэ-көтөрө, хайаан да чэйдэтэн ытара.

«Сана олох» төрүттэммитэ 75 сыла туолуутугар таһаартарбыт кинигэбитигэр Петр Афанасьевич: «Сорох колхуостаах селькордарбыт тэлэһирээмэ саҥа информацияларын сэргэ оройуон кииниттэн Иван Кандинский, Петр Спиридонов, Афанасий Сивцев сырдатар эйгалэрин бизэс тарбахтарын кэриэтэ билэр, баһылаабыт салайааччылар суруктарынан аабааччы күүтэр, санээрэр этэ. «Сана олох» инниктин да аатын түһэн бизэбэтигэр баҕарыам этэ. Кэлэктиип кыабын тоһору туһунан, хаҥыаппыт ыал ахсын күндү, кэтэһэр ыалдыта, доһоро, тирэбэ, дьоһун сүбэһитэ, көмөлөһөөччүтэ дэтэригэр, кырдыгас киһи алгыспын тиздээбин», — диэн кэс тылын суруйбута.

Бу нүөмэргэ ахтыллар иккис суруналыыстыгынан Георгий Георгиевич Сивцев буолар. Кини биолог

идэлээбэ. Учууталлаабытын туһунан үөрэнээччилэрэ: «Егор Егорович кылаас аанын аһаат, остуолугар тийбэккэ эрэ, бартыбыалын (паапкатын) ыраахтан кыратара, онтукайа орусбуна остуолун ортотугар тийэн лап тына түһэрэ. Сэргэхсийи сабалана. Бэрт интэриэһинэйдик, элбэх холобурдары аҕалан үөрэтэрэ», — диэн истинник ахталлар.

Чурапчыга окурсу араассаатын эрдэ үүнэрэн сабалаабыттаран биридэстэрэ буолуохтаах. Элбэх араассаады үүнэрэрэ, бэлэхтиирэ. Типографияга үлэлиир кэммэр мин эмиз тиксэн турабын. Сүрдээх көрдөөх-куллуулээх, дьэбэлээх, сэргэх киһи этэ. «Оо, САМ (Слепцов Алексей Михайлович) бэйэтинэн кэллэ», — диэн күлэн мытырыйан, баттабы будьуруйан турабы бу баар курдук.

Эрдээксийэбэ, кылгас да кэм буоллар, умнулубаттык үлэлээбитэ. 1976 сылтан 1980 сылга диэри култуура уонна олох-дьаһах, онтон тыа хаһаайыстыбатын отделларын сэбиэдиссэйдэринэн кыахтаахтык, таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Суһаллык баран-кэлэн, сүүрэн-көтөн наадалаах матырыйааллары кэмизэр таһаартарара. Командировкалартан, мунньахтартан кэллэбинэ, суруйа барбакка, матырыйаалларын быһа машинисткага этэн бачээттэртэ.

Очеркалары суруйууга өрөспүүбүлүкэтээби куонкурустарга актыыбынайдык кыттар, кыайылаабынан тахсара, мистэлэлээрэ. Эрдээксийэ, типография холбоһуктаах партиянай тэрилтэтин сэкирэтиринэн үлэлээбитэ. Биһиги ыччат-комсомольскай тэрилтэбитигэр күүс-көмө буолара, тэрээһиннэрибитигэр актыыбынайдык кыттар.

Алексей СЛЕПЦОВ.

— ТЫА ХАҢАЙЫСТЫБАТА —

— ТЫЫН БОППУРОУС —

КЫСТЫККА БЭЛЭМНЭЭХ КИИРЭЛЛЭР

Бу күннэргэ улуус үрдүнэн кыстыкка кириингэ үлэлэр бараллар. Алтынны 14 күнүттэн, былыргынан Бокуруоп танара күнүттэн, кыһынны хонук аабыллыгынан барар. Бу чыыһылаттан идэһэлэрин өлөрөн, сүөһүнү кыстык хотоннорун буллара, кыһыны туоруур отторун былааннаан аһаппытынан бараллара. Быйылгы кыстыкка хайдах киирэн эрэллэрин Болтоно нэһилиэгин баһылыга Варвара Васильевна Макарова билиһиннэрэр.

— Болтоно нэһилиэгэ уруккуттан оттоһунна үчүгэй көрдөрүүлээбэ, оройуонна, өрөспүүбүлүкэбэ тийиэ биллибит оттуур звенолардааба. Үүтү, эти соботуолкалааһынга даһаны инники күөһүгэ сылдыра. Быйыл оттоһунна былааммыт 1634 туонна этэ, ону 1830 туоннаны оттоон, былааммытын 112 бырыһыан толордубут. Ити илгирэ баһынай хаһаайыстыбалар—806,9 туоннаны, чааһынайдар—401 туоннаны оттоотулар. От үүнүүтэ миэстэбэ мөлөх. Элбэх оту ылар Нуучча үрэхтэ кыһыгыгар диэри ууга ыллара итиннэ оттооботубут. Аны үрдүк сирдэрбитин аһына сизбитэ. Сыл тахсар от миэстэттэн кэлэр кыаба суох буолан, мобильнай биригээдэлэри тэрийэн, Горнай, Бүлүү улуустарыгар, Мырылаба, Туолума уонна Куттара үрэхтэригэр оттоотубут. Итиннэ Сергей Эдуардович Крылов, Артем Александрович Ефремов, Дмитрий Николаевич Местников биригээдэлэрэ таһаарылаахтык үлэлээтилэр.

Бу күннэргэ кыстык хотоннору өрөмүөннээн, бэлэм онортоон эрэллэр. Виктор Викторович Платонов баһынай хаһаайыстыбата сана хотону тутунна, Константин Назарович Кривошапкин урукку хотонун салбанна, Григорий Николаевич Егоров хаһаайыстыбата Кындалга Чырыдааһыга кыстыба. Атын да хаһаайыстыбаларбыт, чааһынайдар кыстыкка киирэргэ бэлэмнэр. От аһылык хото бэлэмнэнэн сүөһү аһсаанын аччаппакка кыстатарга сорукутанабыт.

Аны саас Харбала күөлүгэр, Чоробайытаба уу киллэртэригэ улуустаабы мелиорация тэрилтэ бэлэмниһиүлэргиниһтар, быһыттары бөбөргөтөр. Олохтоохтор уу кириэһтээх ханаалга муньуллубут маһы, бөбү ыраастааһынна суботунньуктаатылар.

Кыстыгы этэнгэ туоруурга, сүөһүттэн элбэх бородууксуйаны ыларга былааннаах үлэни ыһыахпыт.

Кэпсэттэ Алексей СЛЕПЦОВ.

Тыл — норуот тыына

Күннэбэ олохпутугар аныгылыы гаджеттар кимэн киирэр кэмнэригэр Сахабыт тылын харыстыырга, ыччаппытыгар сүөгэйин-сүмэтин толору тиздэргэ ыһтыллар үлэлэр — билигин келүөнэ биир улахан эппизтинэһэ буолара саарбахтаммат. Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр салалтабыт бу боппуроска эмиз бэрт кэскиллээбэ торумнаан, тылы харыстыырга сорукутары туруоран, тыл управлениетин үлэтигэр суолтаны уураа кэрэхсэбиллээх.

Салайааччы Римма Романовна Жиркова Чурапчы улуутун кытта кэскиллээхтик үлэлээн кэлбитин махтана билиэтибит. Ол курдук, 2020 сыллаахха "Тыл — омок тыына" диэн бүтүн өрөспүүбүлүкэтээбэ форум тэриллэн, бэрт кэскиллээх кэпсэтиилэр буолулаабыттара. Тылбытын харыстааһынна уопастыбаннас бопомтотун тардан, кэксэ чоһу дьаһаллар ыһтыллан кэллилэр. Бастатан туран, тэрилтэлэр ааттарыгар икки судаарыстыбаннай тыллаах өрөспүүбүлүкэ буоларбытынан, ирдэбиллэр эмиз уратылар. Ону толоруу сокуон ирдэбилэ буоларын дьоммут балай да өйдөөн эрэллэриттэн үөрөбүт. Маһаһыһынары бас билээччи урбаанньыттар сахалыы ааттарбытын хайаан да суруйуох тустаахпыт диэн өйүлүлэр. Аны билигин туруука биир куоттаран эрэр өрүппүт сирбит, дойдубут, алаастарбыт, үрэхтэрбит ааттара анал хомуурунньук буолан сахалыы тылынан чоһу суруллан тахсара кэм ирдэбилэ буолла. Хомойуох иһин, саастаах дьоммут, сир түһүктэрэ айылба сокуонунан аһылаан иһэллэр. Онон билигин келүөнэ дьон кэлэр кэнчээри ыччаппытыгар суругунан суруллубут суруллубат тына хомуйан хаалларар ыһык иэстээхпит. Бу үлэни бастатан туран, нэһилиэк исписалистар тэрийэн ыһыахтаахтар. Улууска тэриллибит тыл билиитикэтигэр хамыһыһа сүбэ — ама буолуоҕа, ыйыы — кэрди онорон бизирээбэ. Бу соруу быйылгы дьылга олус сытыгыт туран, өрөспүүбүлүкэбэ сахалыы географическай ааттар каталогтара тахсытыгар биһиги улууспут биир бастакынан буолуохтаахпыт. Эппитим курдук, бу үлэ нэһилиэк дьаһалталарыттан олус

тутулуктаах, онон биригэ үлэлээн, бу олус суолталаах үлэбэ бары бопомтону уурабыт наада. Улууспут А.А.Саввин аатынан мусой научнай үлэһиттэрэ былыргы ааттары чоһулааһынна эмиз үлэлииргэ бэлэмнэр.

Хас оһуола, уһууаан аайы сахалыы терүт тылбытын ыччааха толору инэриигэ араас хайысхааах үлэ тэриллэн ыһтыллар, бу үлэ төрөппүттэр өйөбүлүгэр суох кэдьүүһэ кыра буоларын санатар тоһоостоох. Төрөппүттэр, эһэлэр, эбэлэр! Оһолорбутугар, кэнчээри ыччаппытыгар Ийэ тылбытын тыыннаах хааллары аныгы үйэ ирдэбилэ буолла. Билигин кэмиз оһолорбутун көбүлээн, кинилэргэ интэриэһи тардан, сахалыы кинигэни дьизбэ ааһан, уу сахалыы тылынан бэйэ-бэйэбитин кытта кэпсэтэн, саха классиктарын дьиз кэргэниһэн ырытан, күннэбэ олохпутугар үгэс онгосторбут буоллар, дьа, кэлэр келүөнэбит ийэ тылын инэринэн улаатарыгар, саха омок кэскилэ түстэнэригэр, барбара сайдарыгар сырдык аартык саргылаһа турдаба.

Тыл — омок тыына! Хас биридди дьизбэ сахалыы хомоһой тылбытынан кэпсэтиһин, сахалыы алгыстаах тылынан эбэрдэлэһиһин, батсаап курдук куйаар эйгэтигэр табатык, тылы уларыппакка, кыччаппакка, сөпкө суруйан үтө ссуннары эрэ тарбатыһын! Төрөбүт тылбыт симэлийбэтигэр бука бары кыһаныаһын уонна турунуоһун!

Афанасий ЗАХАРОВ.

— МАНЫ БИЛЭР НААДАЛААХ —

СОКУОНУ, КИИ БЫРААБЫН ҮРДҮКТҮК ТУТАН

юриспруденция биир кыһатыгар — Свердловскайдаабы юридическай үнүстүүкэ (билигин Ураллаабы судаарыстыбаннай юридическай академия) үөрэнэ кирибитэ. Оно кини дьылбата чабылхай юристары уонна педагогтары кытта алтыһынарбыта. Кинилэр бастыг идэһэлэрэ Дмитрий Николаевич юрист уонна правовед-учуонай быһыытынан буһан-хатан тахсарыгар улаханньк сабыдыаллаабыттара.

Дмитрий Николаевич преподаватель уонна наука бастагы хардыылары үөрэммит Свердловскайдаабы юридическай үнүстүүтүгэр саҕаламмыта. 1962-1964сс. бу үнүстүүт судаарыстыба уонна быраап теориятын, устуоруйатын кафедратын преподавателэ, 1964-1967сс. Свердловскайдаабы юридическай үнүстүүт аспиранта, 1967-1970сс. үнүстүүт старшай преподавателэ. Оттон 1970-1971сс. Ярославскайдаабы судаарыстыбаннай университет юридическай факультетын старшай преподавателинэ, 1972-1980сс. Бүтүн Союустаабы кэтэхтэн үөрэтэр юридическай үнүстүүт старшай преподавателинэн, судаарыстыба уонна быраап устуоруйатын кафедратын доценынан, оттон 1980-1984сс. Оренбургдаабы университет судаарыстыба уонна быраап устуоруйатын кафедратын доценынан үлэлиир.

Өрөспүүбүлүкэ үрдүкү юридическай оһуопатын терүттээбит, профессор Михаил Михайлович Федоров ынырыһытынан, кини 1984 с. төрөбүт Саха тын сиригэр кэлбитэ. 1984-1992 сыллаахха диэри М.К.Аммосов аатынан СГУ научнай коммунизмга кафедратын доценынан, правоведение кафедратын доценынан, сэдизиссэйинэн үлэлээбитэ. Д.Н.Миронов оһуон үгүс сыллара өрөспүүбүлүкэбит үрдүк үөрэһин сүрүн кыһатын кытта ыкса ситимнээх, оно үгүс сыратын бизирбитэ. Үрдүк үөрэх кыһаларыгар үлэлээбит сыллаларыгар кини быһаччы кыттыһытынан биһиги өрөспүүбүлүкэбит эрэ буолбакка, Араассыйа атын регионнарын биллиилээх юристара үүнэн тахсыбыттара.

Юридическай наука доктора Д.Н.Миронов талаана судаарыстыбаннай (конституционной) быраапка ордук чабылхайдык арыллыбыта. Кини сүүстэн тахса научнай уонна үөрэтэр - методическай үлэ ааптарынан буолар. Дмитрий Николаевич билигин Араассыйа судаарыстыбатыгар федерализм научнай терүттэрэ сүһүөһэр туруутугар уонна сайдыытыгар улахан кылаатын киллэрбитэ. Кини Российскай Федерацияга национальнай — судаарыстыбаннай федерализм теориятын онорбута. Бу теория наукаба эрэ буолбакка, олоһо эмиз кизиник туһаныллар.

Д.Н. Миронов — биһиги өрөспүүбүлүкэбит сана Судаарыстыбаннаһын олохтоһут дьонтон биридэстэрэ. Кини Саха өрөспүүбүлүкэтин судаарыстыбаннай суверенитетин туһунан Декларация уонна Конституция (Сүрүн сокуон) бырайыактарын онорууга күүскэ үлэлээбитэ. 1992 сыллаахха Үрдүкү Сэбиэт быһаарыһытынан, Дмитрий Николаевич Миронов Саха Сирин Конституционной Суутун судьуйатынан, онтон бэрэссэдээтэлиһэн ананар. Бу үрдүк, эппизтинэстээх дуоһунаска 2014 сыллаахха диэри үлэлээбитэ. Саха сирин Конституционной суутун үлэтэ өрөспүүбүлүкэбит демократията сайдыытыгар улахан кылааты киллэрбитэ. Бу кэм устата Д.Н.Миронов бэрэссэдээтэллээх өрөспүүбүлүкэ Конституционной сууга граждандар конституционной бырааптарын көмүскээһини кытта ситимнээх улахан суолталаах уонна сүрүн үгүс боппуруоһу быһаарбыта. Д.Н.Миронов үлэтэ Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр да, Российскай Федерацияга да үрдүк сыанабылы ылбыта. Кини Саха сирин Боһуоттаах олохтооһо, РФ үтүөлээх юриһа, СӨ норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, юридическай наука доктора, профессор, судаарыстыбаннай тутулга М.К. Аммосов аатынан уонна юриспруденцияга М.М. Федоров аатынан Судаарыстыбаннай бириэмийэлэр лауреаттара.

Иатырыһаалы бэлэмнээтэ Наталья ЗАХАРОВА.

Төрүт Сокуоммутун онорууга суду кылаатын киллэрсиибит дьоннортон биридэстэрэ, юридическай наука доктора, профессор Дмитрий Николаевич Миронов буолар. Дмитрий Николаевич Миронов Чурапчы оройуонун Чахыр нэһилиэгэр 1936 с. алтынны 20 күнүгэр төрөөбүтэ. Дирин орто оһуопатын бүтэрбитэ. Куптуурунай — сырдатар оһуопаны бүтэрэн баран, үс сыл бронетанковай сэрйилэргэ сулууспалаабыта. 1958 с. сэдизискай билигин Араассыйагаабы)

— Р.И. КОНСТАНТИНОВ АЛТЫНАН АММА ОРТО ОСКУОЛАТА ТЭРИЛЛИБИТЭ 90 СЫЛА —

ДЬОҢУННААХ ҮЛЭНЭН ҮӨРЭНЭЭЧЧИЛЭРБИТ САЙДАЛЛАРЫГАР

Роман Иннокентьевич Константинов — Дьоруой Арамаан 1896 с. Боотуруускай улуунун 1 Болугур нэһилиэгэр дыдагы бааһынай кэргэннэ 1986 сыллаахха Бокурдоп күн төрөөбүтэ. Ийэтэ, аҕата эрдэ өлөн, эбэтин аахха итиллэбитэ. Кыра сааһыттан хара үлөс эриллэн, буһан-хатан, үлэни кыайыас буола улааппыта. Эдэр эрдэбиттэн күтүн туттарбыт дьарыгынан — сылгыны көрүү-истии буолбута. Сэбиэскэй былаас опхотонон, колхозтар тарылланнар, колхоз сайдылыгыгар биэр саамай барыстаах салаанан сылгы иитиитэ буоларын өйдөөбүтэ уонна 1931 сыллаахха «Көстөкүүнэ бөлөбө» дитэн түмсүүнү тэрийэн, 2 сыл бөлөбүн салайар уонна кэнники наар сылгыһыттан үлэстэбитэ. Сылгыларын оҕо курдук бүүбөйдөөн, кыһамыһыттан уурэн, көрөн-хараһан үрдүк ситиһилэри ситиспитэ. 1945 с. (49 сааһыгар) — 94% 1946 с. — 95,5%, 1947 с. — 100 % төрөбү, ол эбэтэр 55 бэсттэн 55 күлүнү ылбыт. 1948 сыллаахха 52 сааһыгар Р.И. Константиновка ССРС Үрдүк Сэбиэтин Президиумун ыйаабынан Социалистическай Үлэ Геройа зат иҥэрлэбилэ. Ити сыл күлүгүр Саха АССР Үрдүк Сэбиэтин Президиумун бэрэссэдээтэлэ В.А. Протодакинов бастын сылгыһыкка Ленин уорданын итинэнэ «Сизлэ уонна Өтүлэ» кыһыл көмүс мэтээли туттарбыта. 1948-1958 с. диэри сылгыһыттан, кэлин ферма сэбиэссэһиэтин үлэстэбитэ. Кини сылгы сүөлүнү тас көрүнүтүн хайдах туруктаах буолуобун быһаарара, күн-дьылга сепкө билгэлээн, хайдах дыһыл кэпсэбин эрдэттэн билэрэ. Сылгыһыттарга албэх субэни бэстэрэ. Төрөөбүт нэһилиэгэр 1950 сыллаахха 1,5 тунналаах ГАЗ массынаны туруорсан ажалтарбыта, орто оскуола тутуута олохо кириэрин ситиспитэ, 1986 с. 90 сааһын туолуута 90 миэстэлээх таас дьыһаат тутуутун саҕалаан, 1992 с. үлэс кириэрин ситиспитэ. Самолет түһэр былаһаакатын онорторбута, бастагы тэлбисэри, арааһыны илгэлтэрбитэ, электро-уот кириэрин ситиспитэ. Амма хочотугар бааһыны кэнтирин туруорсубута. Роман Иннокентьевич Чуралчы улуунун, Болугур нэһилиэгин Бокурдоп олохтоого, Саха АССР Үрдүк Сэбиэтин хас да төгүлпээх дьоруута. Үлэттэн тирэхтэнэн, чакчы дьүкүрдээх үлэһит буолан ситиспит ситиһилэринэн, сахалыы сэмэй майгыһынан убаастаныан убаастанар. Дьоруой Арамаанынан бигиһи күн туттабыт, холобур оностобут!

Амма орто оскуоланын бүгүнүгэ

Үтүөс-кэрэсэ талаһарга, билии ылан куорсун аныынарга опх аартыгы ыйан бэстэрэ оскуола буолар. Бүгүн оскуола кэпэтиибэ оҕо кыабын, дьоруун уратытын сайыннаран, онно уһуйан үөрэтими кыһалыны ылан үлэтир. Оскуола кэпэтиибэ айымнылаахтык үлэстэбит бэстэрэн учууталларын, үөрэппит выпускниктарын, үлэстэбит чулуу педагогтарын холобур туттар, кинилэр уопуттарын күнэстэ олохо туһанар. Оскуолабыт сахалартан бастагы Үлэ Дьоруойа Р.И.Константинов аатын 2003 сылтан сүгэр. Үлэ киһитин өрө тутар сыаллаах үүнэр көлүөнэни олохо бэлэмнээх буоларга итэстэ-үөрэтэбит. Сана үтүө сүрээһини күн бүгүн олохо илгэрэ, аһа-тута олорор педагогическай кэпэтиип нэһилиэһэ бэстэтин, кыһаларын учууттаан, аныгы түргэн татимнээх үйэс үөрэх-билии салгы сыйдарын туһугар таһаарылаахтык үлэтир. Үөрэхпит кыһата нэһилиэк олохун илбэйэр минэ буолан, сайдыы үрдэллэрин тэтимнээхтик дабайар, үтүүн-сырдыйы тарбаттар. Быйыл оскуолабыт аһыллыбыта 90 сыллаах. Дьоруой Арамаан 125 сыллаах үбүлүгүн бэлэстэбит.

Р.И.Константинов аатынан Амма орто оскуолатыгар уопсайа 50 үлэһит, ол иһигэр 28 учуутал, 4 эбии үөрэхтэһин педагога бааллар. Ол иһигэр Россияскэй Федерация үөрэҕиритин Бокурдоп үлэһитэ М.И.Николаева, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕиритин туйуннара — М.И.Николаева, И.И.Исаков, А.Е.Эрматова, Л.Н.Игнатова, Е.Н.Павлова, «Надежда Якутии»

— Д.Г.Третьяков. Оскуолабыт дирижтарын В.И.Пермякова, үөрэтэр үлэсэ солбуйааччынан Н.И. Прокопьева, иитэр үлэсэ солбуйааччы А.Е. Эрматова, научнай үлэсэ солбуйааччы Е.И. Булдакова, педагог-организатору Н.В.Мокинчевская үлэтиллэр. Социальнай педагог М.Г.Ильина, педагог-психолог П.Р.Протодакинова хас биридир дьыс кэргэн, оҕону кытта ыкса үлэтиллэр. Учууталлар методическай холбоһуктарын (кафедраларын) салайааччыларынан М.И.Николаева (математическай), А.Н. Васильева (гуманитарнай), А.И. Луковцева (алын сүтүөх кылаастар) В.В.Сазонова (эбии үөрэхтэһин) үрдүк таһаарылаахтык үлэтиллэр. Педакэпэтиип сүрүн бөлөһмөтүн аныгы олох ирдэбилгэр сөп түбэһиннэрэн, оҕону киһи быһылынан, өй — санаа, сизр-майгы өттүнэн иитиитэ-үөрэтиитэ, үлэтир дьоруу инэригэ үлэстэн кэллэ. Оскуола үлэсэ-хамнаһа, кини ситиһиитэ үлэтир каадыртан быһаччы тутулуутаах. Ол курдук бэйэлэрин үлэстэригэр бэринилээх, дириг билиини бэстэр, санааттан-санаы илгэрэн үлэтир, улууска, өрөспүүбүлүкэсэ ыһыллар педагогическай аабыыларга, куонкустарга, быыстапкаларга ситиһилээхтик кыттар учууталлар: Карпова С.И., Кампеева А.С., Васильева А.Н., Абрамова В.М., Сазонова С.Р., Игнатова Л.Н., Луковцева А.И., Павлова М.С. уо.д.а. Ол курдук үөрэтэр оҕолору олимпиадаларга, научнай — практикай кэмпириссийэлэргэ, быыстапкаларга, куонкустарга улууска, өрөспүүбүлүкэсэ ситиһилээхтик кытталлар. Учуутал идэлээхтэр куонкустарыгар Н.В.Тастылина, Н.В.Ядрихинова, А.И. Луковцева, А.Н.Васильева, Н.И.Прокопьева, М.С.Павлова, А.А.Ильин, Н.Н.Третьякова, В.М.Абрамова о.д.а. ситиһилээхтик кыттан кэллэр. С.С.Абрамов өрөспүүбүлүкэсэ ОБЖ учууталларын кураһаһиитигэр иккис миэстэни ылбыта. Бүтүн Арасыйытаабы «Отдавая сердце» кураһаһиитигэр педагог-психолог П.Р.Протодакинова 1 миэстэни ылла.

Учуутал идэтин таһымын үрдэтии үлэсэ кээҥ хабааннаахтык барар. 28 учуутал үлэтирииттэн 82% үрдүк үөрэхтээх, 64% идэлэригэр үрдүк уонна бастагы таһымнаах учууталлар, 5 адэр учуутал үлэтир. Бары предметтэри үөрэтиигэ анал идэлээх учууталлар үлэтиллэр. Быйылгы үөрэх дьылыгар 11 кылаас-кэмпилээх 106 оҕо үөрэнэр. Үөрэх хаачыстыбата кэпэнигэ үс сылга халбаһаабат, биэр таһымнаах: 11 туйуну 40 үчүгэйдик үөрэнэр оҕолохтот. Оскуола үлэтин сыаналаһыан сүннүнэн билиини кэмизэ 9, 11 кылаас оҕолорун түмүктүү судаарыстыбаннай аттестацияларыгар көрдөрүүлэрэ буолар. Үөрэнээччилэр оскуоланы бүтэрэллэригэр биэр кэпим экссэмэнэри туттарыларын хаачыстыбата сылын аайы үрдээн итэр. Быйыл 9-с кылаас үөрэнээччилэрэ иккис сүрүн предмети туттардылар: математика уонна нуучча тыла. 11 кылаас үөрэнээччилэрэ, нуучча тылын уонна математика предметин таһынан быйыл физика уонна информатика БКЭ таллылар. Быйылгы 2020-2021сс., үөрэх дьылын бүтэрбит оҕолорбут сыал-сорук турурунан, эрдэттэн бабарбыт үрдүк үөрэхтэригэр киридилэр.

Үөрэнээччилэр сыллата предметнай олимпиадаларга ситиһилээхтик кытталлар. Ол курдук, сылын ахсын ытыллар 4-с кылаастар иккис ардыларынаабы улуустаабы олимпиадаларга оҕолорбут куруук бириистээх миэстэсэ тиксэллэр. Холобур, ааспыт үөрэх дьылыгар Сайаана Оксешникова нуучча тылыгар бастагы, Света Павлова саха тылыгар иккис, тулалыыр эйгэсэ үтүс, Арина Константинова ахсаанна үтүс миэстэлэри ыллылар, учуутал М.С.Павлова. Оҕолор үрдүк көрдөрүүнү нуучча тыла, химия, ОБЖ, география, информатика, математика, экология, физкультура, обществознание, быраал, английскай тыл, устуруйа предметтэригэр ситиһэллэр. Өрөспүүбүлүкэсэ И-ы «English Word» английскай тыл олимпиадаларыгар Арьян Булдаков 3-с миэстэ, өрөспүүбүлүкэсэ И-с «Мин ийэ тылым» олимпиадага Ярослав Булдаков 3 миэстэ, Арьян Булдаков 3 миэстэ буоллулар. 10-с кылаас үөрэнээччилэрэ Алена Ильина, Валерия Дидорова — ФДОП

ХИФУ олимпиадатын кыттылаахтара. Дьоруускай куоракка «Дьобур» оскуоланын бэстэстэригэр физика-математика кураһар 8 кылаас үөрэнээччилэрэ Влада Павлова Чуралчы улуунун хамаандатыгар кириэн, уопсайа 12 хамаандаттан төрдүс миэстэ буолбуттара.

Ааспыт үөрэх дьылыгар, 2020-2021 сс., оскуолабытыгар «То-ка роста» информационнай технология сайдар киинэ аһыллыбыта. Киин аһыллыытыгар үөрэх министристибэтигэр 1,5 мөлүгүн солк. сыаналаах үөрэтэр оборудование, мизбэл көрүлүнэ. Оҕолор хас да предмет ахсын аныгы кэм технологияларын үөрэтэхтэр: ОБЖ предметиер С.С.Абрамов, информатика П.Н.Маларовтар Л.Г.Семенова, технология А.Н.Флегонтов, сурналыстыка А.Н.Васильева, «Хозяинка» Л.Н.Игнатова, робототехника, геоинформационнай технология предметиер А.А.Ильин. Оҕолору эбии сайыннаар хайыска үлэстэһиннэ, учууталлар эрдэттэн бөлөһмөннөн курустарга үөрэммиттарин, методическай холбоһук иһин уолут атастаспыттарын түмүгэр оҕолор да, учууталлар да үтүс ситиһиллэнилэр: 10-11 кылаас үөрэнээччилэрэ Арсений Ильин, Юлия Кулешова, Арьян Булдаков «Моя профессия IT» Хахатон өрөспүүбүлүкэсэсэ түһүмэсэр үтүс бириистээх миэстэни ылан харчынан, дипломнарын биризмийлэһиннэр, салайааччы эдэр учууталбыт Л.Г. Семенова Алын сүтүөх кылаас учууталлара улуустаабы бастагынан ыһыллыбыт педагогтар Хахатоннарыгар бастагы миэстэни ситистилэр. Регионаабы «Наставник и его команда» кураһаһиитэ эдэр учууталларбыт ситиһилээхтик кыттан «Надежда Якутии» зат хаһаайыннара буоллулар.

Оскуола иһинэн үөрэнээччилэр уонна учууталлар научнай уопастыбаларга тэриллэн үлэтир. Ситимнээх үлэ түмүгэр үөрэнээччилэр араас хайыскалаах чинчийилэри ыталлар, улуустаабы, регионаабы, өрөспүүбүлүкэсэсэ «Инициатива харды», бүтүн Арасыйытаабы аһаас «Кочевья адыларыгар», өрөспүүбүлүкэсэсэ «Чулунов адыларыгар» о.д.а. научнай кэмпириссийэлэргэ, аабыларга ситиһилээхтик кытталлар.

Оскуолабыт иһинэн улуустаабы алын сүтүөх кылаастарга анаан «Константинов аабыларга» үрдүк кылаастарга «Протодакинов аабыларга» утумнаахтык үрдүк таһымна ыһыллаллар. Ааспыт үөрэх дьылыгар И.М.Павлов 100 сылыгар анаммыт алын сүтүөх кылаас үөрэнээччилэригэр улуустаабы хоһоноохтук аабыы кураһа бигиһи оскуолабытыгар ыһыллыбыта. 2021 сылга ОБЖ, физическай культура учуутала, Сергей Сергеевич Абрамов уонна мин иитиллээччилэрэ, 3 оҕобут Алена Абрамов, Алина Гермогенова, Самсон Иннокентьев, улуус, регион, республика WorldSkills кураһаһиитигэр бастагы миэстэни ылан Владивосток куоракка ыһыллыбыт IX «Молодые профессионалы» национальной чемпионатка киридилэр кыттар R10 «Спасательные работы» көрүннэ Саха сирин аатын көмүскээн кэллэр.

Оҕо дьоруун, талаанын сайыннарыыга, кэрэ-эйгэтигэр уһуйууга эбии үөрэхтэһин үлэсэ кээҥ ситиһилээх. Оҕолорбут иискэ, уруһуйга, В.С. категориялаах оҕолор, тыахтарыс идэтигэр үөрэнэр усулуобуйаларга тэриллэн. Оскуола иһинэн албэх курулук, ыспартыбынай секция тэриллэн үлэтир. Эт-хаан өттүнэн сайыннаар аналлаах курулуктар, ЧРССШОР туһууга филиала, ыспартыбынай секциялар үлэтиллэр. Өрөспүүбүлүкэ агропрофилированнай хайыскалаах оскуолаларын тиһигэр кириэн, үөрэхтэһиннэ агрокомпоненнараах бырагыраамалар, элективнай курустар олохо киридилэр. Үөрэнээччилэрбитин теорияны практиканы кытта дьүөрэлээн үөрэтэбит, күһүн — саас производственной практиканы ыһтан, үлэсэ сыһыаран, үлэ сагабылыгар уһуябыт. Оскуоланы бүтэрэллэригэр оҕо бэйэтэ талан ылбыт рабочай идэни ылбытын туһулуур сибидистэстибэни, аттестаты кытта тилэх чорсаан күн илиитигэр тутан, улахан олохо тахсар.

Үөрэнээччилэр ситиһилэригэр: «Саргы Дьайаан» фольклорнай ансамбыл (салайааччы Сазонова В.В.) «Интерфолк» Аан дойдутаабы бэстибээлэ I истизэһиннэһ кураһа аатын ылбыта, «Бастагы харды» өрөспүүбүлүкэсэсэ куонкуруска Гран — при хаһаайына, «Хотугу сулус» куонкуруска дипломант буолары ситистилэр. Мас тардыһылыгыгар Д.Г.Третьяков салайааччылаах бигиһи оҕолорбут үтүс таһымнаах кураһаһиитэ ситиһилээхтик кытталлар. Кэрэ эйгэтигэр С.Р.Сазонова, Л.Н.Игнатова, Е.П.Иннокентьева, С.Н.Флегонтов иитиллээччилэр өрөспүүбүлүкэ, улуус анал кураһаһиитигэр албэх ситиһиллэнилэр. Талааннаах дьоруудаах оҕолору өйүүр үлэсэ үөрэх дьылын устата үлэ тиһигин быһаарыа, быһаарнаахтык барар.

Оскуолабытыгар хайыһар успордугар Арасыйыа чемпиуонэ Е.Н.Павлова оҕолору хайыһарга дьарыктыр. Оҕолору сылын

ахсын араас таһымнаах кураһаһиитэргэ иһинэн миэстэттэн түспэтэр.

Бигиһи төрөппүттэригэр олус көхтөөхтөр, оскуола туох баар үлэтигэр туора турбака көмөлөһөн, өйбүл буолаллар. Төрөппүтү оскуоланы кытта ыкса сибээстир күүһүн төрөппүт кэмтиэтэ буолар. Оскуола үлэсэ салгыы сайдарыгар, кэниригэр, үөрэх хаачыстыбата, оҕо үөрэххэ тардыһар баҕата тулсарыгар, нэһилиэк үөрэххэ меценаттар дьаһыһан үлэтиллэр. Сылын аайы үөрэх устуорут, уопастыбаннай олох бастыннарыгар истиһилээхтэри аныллар.

Маны таһынан үөрэнээччилэрбит араас дистанционнай кураһаһиитэргэ, бибилэтикэ, викториналарыгар о.д.а. куонкустарга, акцияларга ситиһилээхтик кыһамыһалар. Педагог-библэтикэр А.Е. Эрматова улууска биэр бастын бибилэтикэр буолар, ол курдук улууска 2019с. 2 миэстэ, 2020с. виртуальнай быыстапкаһынан 1 миэстэ буолары ситистилэ.

Р.И. Константинов үбүлүгүнэн оскуола иһинэн өйтөн суруйуу кураһаһиитэ, буһуу ыһаа маршрутунан уопаттар десаннара, алын сүтүөх кылаас үөрэнээччилэригэр «Көстөкүүнэ аабыларга» өрөспүүбүлүкэсэсэ НГК, улуустаабы хоһоно аабы кураһаһиитин тэрийэн ыһтыбыт. Дьоруой Арамаанна анаммыт кылаас чаастара оҕону үлэсэ, үөрэххэ угуйда.

Үөрэххэ үрдүк ситиһилээх, талааннаах оҕолору өйөөлүннэ сылын ахсын туттарыллар нэһилиэкпит ыһа-мааны дьыно граннары олохтообуттара олус кэрэстэбиллээх.

2004 сыллаахтан агро хайысканы тутуһан, иити — үөрэтии үлэсэ күүсэ барар. Ол курдук, химия, биология, животноводство, тракторождение предметтэргэ, араас таһымнаах элективнай курустар ыһыллаллар. Оскуола бу хайыскатын ыһынарыгар олук уурбут киһинэн айылбаһан айдарылаах учуутал, ыһаһыт, үнүлүт, уруһуйдуу, драма артыһа, чинчийээччи, поэт Николай Иннокентьевич Протодакинов буолар.

Николай Иннокентьевич экологическай иитиигэ бырагыраама онорон өрөспүүбүлүкэсэ бастаабыта. Кэлин бу бырагыраама чэрчитинэн «Кустук» өрөспүүбүлүкэсэсэ оҕо сыһынар экологическай кинэ тэриллэн үлэстэн, сайын аайы 2-3 сезонунан, өрөспүүбүлүкэсэ араас мунууттан албэх оҕо кэпэн сыһынан, доруобуйаларын тулсаран, албэх өртүтэч чинчийэр үлэсэ бастагы хардыларын онорбуттара. Теоретическай курустары, практикай дьарыктары университет преподавателлэре ыталлар. Оҕолор НГК-га кытталара. Киин методига Иван Иннокентьевич Сивцев салайан суруйтарбыт дакылааттара оройуонга, регионна өрөспүүбүлүкэсэ миэстэлэһэн, оҕолор научнай эйгэсэ сысталларыгар бастагы олугунан буолбута.

Николай Иннокентьевич абыһах сүл иһигэр 6 бырагырааманы онорон үлэстэһит. Бу бырагыраамаларынан Мындабааһын нэһилиэһиитигэр экологическай үөрэхтэһин, иити, сырдатыи, ситимэстэ олохтоомута. Үөрэнээччилэр чинчийэр үлэстэригэр аналлаах «Булчут ыһаа» экологическай ыһык, Амма ерус устун оҕо туризмны маршрут, «Күөх сулуун» оҕолортон лексиктэр түмсүүлэрэ, «Менкүүдэ» экологическай мониторинг зоната, 20 га изнээх «Тайга» айылга паркка, «Эйгэ» экологическай сырдатыи, СГУ биология үнүстүүтүн, Амма — Таатта улуустарын оскуолаларын кытта ыкса сибээс олохтоомута.

Күн бүгүн энтузиаст учууталбыт үлэти салбаан, агро-экологическай үөрэхтэһин салгыы ыһыллар. Ол курдук, оскуола кээҥ хаһаайыстыбатын дыһаһар «Эйгэ» тыа хаһаайыстыбатын кэпэтиибэ сыгы иитиһинэн, оҕурут аһын араас көрүүн үүнэриинэн, ордуу күүсэ халпыһа, хортуоппуй спордууттан дьарыгар. Производственной үөрэхтэһин маастардара Дидорова Е.Е., Дьяковская В.М. оҕурут үлэтигэр хайыс да сылларын үрдүк таһаарылаахтык үлэтиллэр. Оҕуруттан кирибит үл оскуола матэриалынай баазага ханьырылар туттуллар. Ол курдук, араас сылларга Беларусь тыахтар, УАЗ микровтобус ыһыммыһыт.

Сайыннын оҕолорго анаан үс сезонунан «Араскы» үлэ-сыһыалан лааһыра үлэтир. Оҕолор оҕуруска үлэтиллэр, сыһыаланнарыгар ыһаа — тойукка дьарыктаналлар. «Дьэһэрэй» оҕо киһин салайааччытынан биэр дойдутаабыт, Саха Өрөспүүбүлүкэтин культураны үтүөлээх үлэһитэ, эстрада ыһаһыта Валентина Николаевна Романова — Чыскайы ыһаа оҕолору дьарыктаата, төрөппүттэр, нэһилиэк олохтохторун бигирбиллэрин, махталларын ылла.

Ити курдук, оскуола кэпэтиибэ үбүлүгүдээх сылы көрсө, дьорууннаах үлэни-хамнаһы тэрийэбит, үөрэнээччилэрбит сайдалларыгар төһүү күүс буолэбит.

Н.И. ПРОКОПЬЕВА,
үөрэх чааһыгар дирижтэри
солбуйааччы.

ТИЭРГЭН

Дьиз кэргэнгэ аналлаах сыһыарыы

Күн күбэй Ийэлэр күннэринэн эбэрдэ!

Ийэ дьиз хас бириддибитигэр олобу бэлэхтээн, төрүүхпүтүттэн бизбэйдээн, улааттахпыттына да, араҥаччылыы, харыстыы сылдьар күндү киһибит буолар. Ийэ – дьиз кэргэн туллар туттааба, кини баар буоллабына, дьиз иһэ сылааһынан илгийэр.

Саха сиригэр Ийэ күнүн быйыл алтынны 17 күнүгэр бэлиэтиибит. Алтынны 15 күнүгэр улууска маныаха аһаммыт үөрүүлээх тэрээһин ыытылынна.

Бу күнү көрсө, сылын аайы СӨ бастакы Ил Дархана Егор Борисов

тапталлаах ийэтэ, ытык киһибит Прасковья Ильинична Борисова аатынан бириэмийэни кини сыдыааннара элбэх оҕолоох, олоххо актыыбынай позициялаах ийэлэргэ туттараллар. Быйылгы бириэмийэни Чурапчы нэһилиэгин олохтоого, 10 оҕо күн күбэй ийэтэ Елена Луковцева, Төлөй нэһилиэгин олохтоого, 5 оҕолоох актыыбыыс ийэ Александра Максимова туттулар.

Мань таһынан улуустаабы «Ийэҕэ махтал» үрдүк бэлиэтин 12 оҕолоох дьоруой-ийэ Елизавета Новгородова наҕараадаланна.

Улахан дьиз кэргэн күн күбэй ийэтэ Александра Михайловна – Мугудай нэһилиэгиттэн төрүттээх. Физика уонна информатика учуутала идэни баһылаабыт. 2006 сыллаахха үөрэбин бүтэрэн, Одьулун нэһилиэгэр ананан үлэһии кэлбит. Ол кэмгэ Төлөй оскулатыгар ыһыран, онно учууталынан үлэтин саҕалыйар. Кэлэктиип Саха дьыллаабы ырааһынныгар Александр Федосеевичтыын билсэн, харахтарынан хайбаһан, сүрэхтэринэн сөбүлэһэн, 2007 сыллаахха бэс ыйын 30 күнүгэр ыал буолбуттар. Оччолорго кэргэн оскуола хочуолунайыгар хачыгаарынан үлэһиэр эбит. Билигин ОДКХ «оператор-машинист твердого топлива» идэлээх. Төлөй киин хочуолунайыгар хачыгаардыр. Оттон Александра педагогтары саналыы бэлэмниир кууруска үөрэнэн, 4-с сылын В. В. Смирников аатынан «Кустук» Төлөйдөөбү уһуйаанга иитэччинэн таһаарылаахтык үлэһиэр.

Максимовтар дьиз кэргэн 5 оҕолоохтор. Улахан кыыс Айсена – Жатайдаабы техникумга повар-кондитер идэҕэ 2-с кууруска үөрэнэр. Иккис кыыс Алгыстана – 8-с кылаас үөрэнээччитэ. Кини «Уһун суһуох-2019» өрөспүүбүлүкэтээби куонкурс «II-с вице мисс» аат хаһаайката буолар. Орто кыыс Айыына – 5-с кылаас үөрэнээччитэ. Уоллара Өркөн 6, мурун бүтэ Аһыллаана 4 саастаахтар.

Ыал аҕата Александр ырыа куттаах буолан, оҕолорун кыра эрдэхтэриттэн ырыага уһуйар. Алгыстаана, Айыына элбэх ырыа күрэдин кыайылаахтара, Өркөн өрөспүүбүлүкэтээби ырыа күрэдин Гран-при хаһаайына буолар. Аҕалара эмиз ырыа куонкурустарыгар ситиһиллээхтик кыттар, ону араас наҕараадалара туһунууллар.

Максимовтар араас таһымнаах дьиз кэргэнгэ аналлаах күрэхтэргэ көхтөөхтүк кытталлар. Ол курдук, улуустаабы «Ырыаһыт дьиз кэргэн» күрэххэ III-с, «Тыа сиригэр ыала» күрэххэ II-с миэстэни ылары ситиститтэр.

Александр уонна Александра «Үлэни өрө тутан, кэргэнни кэккэлэтэн» дьиз девизтээх оҕолорун иитэллэр. Ыал ийэтэ илгэн кэмгэр туһунан дьарыктанарын сөбүлүүр. Кини Төлөй нэһилиэгин маастара буолар.

Тыа ыалын сизиринэн, хороһор муостаабы, сибининьэни, кууруссаны иитэллэр. Ааспыт сылга 26 ынах сүөһүнү кыстаппыттар.

Төлөйгө олохтоох нэһилиэгиньэни килиэбинэн хааччыыы болтуруоһугар кыһалбалар үөскүүллэр эбит. Оттон ситтэрэн урут-уруккуттан ыра санаа оностубут баҕа санааларын олоххо киллэрээри, оҕолор нэһилиэгиттэригэр дьобус бэкээринэ аһынаары, үлэһии сылдьаллар. Билырыһынныттан тутуу үлэтин саҕалаабыттар.

Александр Федосеевич уонна Александра Михайловна үлэһит быһытынан, олоххо актыыбынай көрүүлэринэн нэһилиэк эдэр ыалларыгар холобур буолаллар.

Чурапчыттан төрүттээх Елена Николаевна Луковцева өр кэмгэ Чурапчытаабы РАЙПО-ба таһаарылаахтык үлэһэбит. Василий Васильевич Никитин ОДКХ-ба хачыгаарынан үтүө суоһаахтык үлэһэбит. Никитиннэр дьиз кэргэннэрэ 1975 сыллаахха төрүттэммит. Улахан уоллара Аммаҕа, иккис оҕолоро Хадаксыкка ыал буолан, дьэ-уот туттан олохтоолор. Сэттэ оҕолоро төрөөбүт дойдутарыгар, тапталлаах Чурапчыларыгар олохсуйан, нэһилиэгиттэрин сайдыытыгар дьобун кылааттарын киллэрсэллэр. Оттон кыра кыыстары – устудьуон.

Никитиннэр оҕолорун кыра эрдэхтэриттэн үлэҕэ сыһыаран иллиттэр. Билигин 19 сизн, 3 хос сизн эйэһэ эһэтэ, эбэтэ буолаллар. Мааны сизннэрин көрүүгэ-истигэ көмөлөһөллөр, киһилэри илтиһэ субэ-ама буолаллар.

Елена Николаевна: «Үлэһиттэн оҕо толкуйдуур дьобура сайдар, этэ-хаана чэгиэн-чэбдик буолар. Тарбахтарынан ону-маны онордобуна моториката үлэһиэр, сайдар» – дьиз туран, оҕону кыра эрдэхтэриттэн үлэһэтэ үөрэтэрэ субэһиэр.

Дьоруой ийэ Елизавета Семеновна Новгородова от ыйын 1 күнүгэр 1935 сыллаахха Хачыкаакка Кыһыл Үрүһэ төрөөбүт. Кини кэспиринэн, бириг төрөөбүт үһүөлэр, эдьийдээх уонна убайдаах эбит. Төрөппүттэрэ – аҕата Сэмэн Аба дойдун сэрэгитин кыттылааба, сэрэи толоонугар сураба суох сүппүт. Ийэтэ Балбаара Елизавета олох кыра эрдэбинэ, олохтон туораабыт, онон эбэттэр Маайаҕа иитиллибит.

Елизавета Чурапчы сиригэр-уотугар 1952-1953 сс., төрөөбүт нэһилиэгин «Кыһыл Үрүһ» колхозтан «от сии» дьизн кэлбит. Барыта 7 кыыс буолан кэлбиттэр. Оттон үс кыһа Арыылаахха кийиит буолбуттар. Елизавета Кытаанах олохтоох ыччатыгар Владимир Семенович Новгородова кэргэн тахсан, ыал буолан олохсуйа хаалбыт. Сааһын тухары колхоз, соҕуос үлэтигэр ыанньыксытынан, бороон көрүүтүгэр, үт астааһыныгар, итин аһылыка таһаарылаахтык үлэһэбит.

Новгородовтар дьиз кэргэн 12 оҕолон, 28 сизннээхтэр, 45 хос сизннээхтэр. Билигин саамай улахан сизннэрэ 41 саастаах, саамай кыралара, хос сизнэ 7 ыйдаах. Елизавета кэргэнинэн Владимир Семеновичтыын ыал буолан, 53 сыл бириг оҕолор ыал буолбуттара 50 сылын бэлиэтэбиттэр. Владимир Семенович 2007с. ыарахан ыарыһтан олохтон туораабыт.

Оҕолор төрөппүттэрин туйахтарын хатаран, бары кыра саастарыттан колхозка, соҕуоска үлэһэбиттэр. Ол кэмнээби «Оскуола – производство – үрдүк үөрэх» девизинэн салайтаран, оскуола кэнниттэн «Субуруускай», «Чурапчы» соҕуостарга үлэһэн, анал идэлэри баһылаан ыал буолан, Саха сиригэр араас мунуктарынан

үлэһииттэр, сорохтор бочуоттаах сынньаланга тахсан олохтоолор. Бириг төрөөбүттэртэн үгүстэрэ төрөөбүт нэһилиэгиттэригэр олохтоолор, таһаарылаахтык үлэһииттэр.

Улахан кыыс Варвара – атыһыт идэлээх, Бүлүү куоратыгар оҕолор, бэйэтэ ыал ийэтэ, эбэтэ. Семен орто сааһыгар эмискэ олохтон туораабыт. Николай 4 оҕолоох, уһун сылларга ОДКХ-гар операторынан үлэһэбит, суоплар идэлээх. Парасковья Кытаанах нэһилиэгин дьаһалтатыгар курьерынан үлэһиэр, 5 оҕолоох, 18 сизннээх. Ирина Уус Алдан улуһун Чаран нэһилиэгэр оҕолор, атыһыт идэлээх, билигин оскуолаҕа поварынан үлэһиэр, бири уол оҕолоох, 2 сизннээх. Елизавета Кытаанах оскуолатыгар поварынан үлэһиэр, кэргэннээх, 3 уол оҕолоох, 3 сизннээх. Владимир – Кытаанахха «Чирийээн» бааһынай хаһаайыстыба үлэһитэ. Елена повар идэлээх, Дьоккуускай куоракка «Айан» кафеда үлэһиэр. Егор тырахтарыыс идэлээх, тутуу биригээдэтигэр, өрөспүүбүлүкэ араас улуустарыгар ыһытлар тутууларга үлэһиэр, 7 оҕолоох, 6 сизннээх. Иннокентий – ОДКХ оператор, 3 оҕо тапталлаах аҕата. Ульяна Дьоккуускай куоракка сизин көрөн оҕолор. Кыра уол Гай Дьоккуускай куоракка оҕолор, өрөспүүбүлүкэтээби балыһаҕа сантехнигынан үлэһиэр.

1935 сыллаахха төрөөбүт ытык кырдыаҕастарга «Тыыл бэтэрээнэ» статус инэриллэр эбит. Ол эрэри Елизавета Семеновнага төрөөбүт дойдуттан сэрэи сылларыгар үлэһэбитин туһунуур сурук сатаан кэлбэккэ, хомойуох иһин, «Тыыл бэтэрээнэ» аат кыайан ончуллубатах. Соҕуоска үлэһиэр сылларыгар, сүөгү көрүүтүгэр элбэх нэһилиэк ыччатыгар

настаабынныктаабыт.

«Ийэбит кырымчык кэмгэ, колхоз, соҕуос кыра хамнаһыгар, билигин курдук араас кеме харчы суох кэмгэр, 12 оҕону теретэн, иитэн – көрөн, кыһынны-сайынны таһастарын-саптарын бэрийэн таһаарыт ыһарылаах. Ийэ, бэйэтэ астыр-иистэнэр буолан, суохтан баары онорор сатабыллаах хаһаайка. Олоххо көхтөөх позициялаах киһи. 85 сааһыгар дьэри уус-уран самодеятельность, түөлбэ үлэтин бири көхтөөх кыттылааба буолар. Ааспыт кыһынтан, пандемия кэмтээн доруобуйатын туруга арыый мөлөөн дьизэ оҕолор» – дьиз кыһа Парасковья Владимировна ийэтин туһунан истинник кэспир.

Елизавета Семеновна солкоттон саҕалаан, түүлээххэ тиийэ иистэнэр, хойукка дьэри тыаттан кирибэт сир асчыта, хаһаастаах хаһаайка эбит. Оҕолоро бэйэтин кытта тэнэ чучунаахтаан, моонньоһонноон, кыһынны кэмгэ барыанналаан хаһаанара. «Аҕабыт балыксыт буолан, үтүмэннээх элбэх собо балыгы бултуулларын, бири да буорту ыыммакка, барытын астыра, куобах дэлэй сылыгар ампаар, сарай, хоспох толору куобах буолара, ону барытын ыраастаан, астаан аһатара. Өр кэмгэ бигиһини кытары бириг аҕабыт ийэтэ, аҕата бириг оҕолоруттара, эбэлээх, эһэбитин көрөн-истэн, хараһан унуох туттута», – дьиз Парасковья Владимировна күндү киһитин туһунан кизн тутта аһынна.

Ытык кырдыаҕас эдэр дьонно үөрэхтээх, үтүө дьарыктаах, чөл, чэгиэн олохтоох, төрөөбүт дойдутарыгар бэриниллээх, үтүө-мааны дьон буолалларыгар баҕа санаатын тиздэр.

— САНААБЫН ЭТЭБИН —

ОЛОНХО ДЫИЭТИГЭР ХАМСЫККА ХАПТАРАН

Төһө дабаны харыстана сатаатарбын, хантан бу хамсык ыарыгтыгар хаптаран, обсерватор буолбут Олонхо дыиэтигэр балабан ыйын 15-тэн алтынньы 7 күнүгэр диэри, 22 хонукка эмтэнэн, син бэттэх кэлэн, дыиэбэр табыстым. Ол туһунан, бабар, биир эмэ киһи туһанаарай дьин, туох баарынан «кырааската» суох суруйарга сананньым.

Хайдах эмтэммитим туһунан

Бастаан, 2-3 хонукка көннөрү сөтөл кириэн, тымныйдым быһыылаах дьин соччо кыһаммакка, мээһэ таблетка иһэ дыиэбэр олорбутум. Онтон сыһыа бэргээн, кыраадыһым үрдээн, скорайданан, кизһэ хойут рентгенэ түһэн обсерваторга киридим. Ыарыһах эпбээбит. Ол иһин мизхэ мизстэ суобунан, иккис эттэс биир көрдүдөрүн муннугар 3 хоннум. Температурам 39,4 тийиэн, букатын саниэбин эһэр эбит. Ол сытан, арааһа, «опохтоох» дойдубар бараары гынньым дуу дьин санаталаан ыллым.

Дьэ, онтон быраас анааһынан, эмчиттэр барахсаттар сууккаба хаста дабаны араас укуол, систизмэ бөбөнү бизэрдилэр, таблетка арааһын иһэртилэр. Биридэ 12 таблетканы бизэрттэрин аахпытим. Инньэ гынан нэдиэлэ курдугунан арыый бэттэх кэллим эрэри, саниэ, аппетит мөлтөх, наар сытан тахсабын. Өтөрүнэн өрүттүмэри гынньым дуу дьин санаталаатым.

Ол сыттаһына, арай, оболорум, аймахтарым «хара» ырынакка 100-тэн тахса тыһ. солк. сыаналаах, туох эрэ дьин ааттаах эми булан ылан соһуттулар. Эрдэлээн эттэххэ, сайын биир сизн балтыбыт коронавирустан улаханньык ыалдыбытыгар, аймахтар бары кыттыһан, 160 тыһ. солк. эми Москвадан буллара охсон, аҕалтаран, түргэниик үтүөрбүтүн өйдөөн ыллым.

Ылпыт эмтэрэ кэлэрин кытары, кизһэ хойут систизмэ туруордулар. Ону ылыахпыттан тута көнөр аакка бардым. Иккис нэдиэлэм бүтүүтүгэр бары көрдөрүүлэрим тупсан, сүрүн эмтэниим бүтэн, аҕыах таблетканы эрэ бизэрэр буоллулар. Таарыччы аҕыннахха, мин кэннибиттэн кирибит, эрдэ иккитэ вакцина ылбыт ыарыһах оннук сыаналаах эм булан систизмэлэтэн, мин иннибэр хас да хонук эрдэ тахсыбыта. Арааһа, эрдэ вакцина ылбыта уонна ол сыаналаах эмэ көмөлөстөхтөрө буолуо.

Бэйи, умна иликпинэ, ити сыаналаах эми булан бизэрит оболорбор, аймахтарбар улахан махталбын хаһыат нөнүө тиздэбин.

Муннубун ыраастанан

Суруйбутум курдук, иккис нэдиэлэ бүтүүтүгэр бары көрдөрүүлэрим тупсан, тахсарбын кэтэстим. Ол сытан, суруйар кыдыһым «бэргээн», «Кыимна» «Чурапчылар хаһан баһылыктыгэр биллэр», «Туймаадаба» быһбар түмүктэрин туһунан ыйстатыйалары суруйан таһаартардым. Бассаап ситиминэн Бырабыыталыстыба солбуйар бэрэссэдээтэлэ Ольга Балабкина кэли дьон (миграннар) аҕыахтара бэрт, кинилэри вакцинаһы улахан наадата суох дьин интервью бизэрттин ааһан, истэн, кыһыйан, «Балабкина тугу туойар» дьин суруйуум куйаар ситиминэн киэнник тарбанан, элбэх киһи кэлээн суруйдулар. Ол суруйуубун ааспыт нүөмүргэ «Кыимнар» «Сурук» балабада кыра ыстатыйаны таһааран соһуттулар.

Бэйи, балыһабаар төннүүм. Биир өрөбүл күн кизһэ үгүспүттэн ПЦР анаалыһын ыллым. Мин тахсабын дьин эрэллээхпин. Онтукайбыт түмүгэ 3 хонон баран биридэ кэллэ. Биһиги палаата бары «положительнай»

буолан, хомойон эрэ хааллыбыт. Онтон биир хонон баран саналы анаалыс ыллым. Бу сырыыга бабас «үчүгэй» буолар иннибин дьин санаам арахсыбат. Түмүкүт 2 хонон баран кэллэ. Пахай, онтукайбыт эмиз барыбыт гизнэ «положительнай» буолан соһутта, хомотто дабаны.

Биир хонон баран, эмиз үһүстээн анаалыс ылабыт дьин буолла. Мин санааба түстүм. Туох баар анаалыстарым, УЗИ-м, рентгенем үчүгэйдэр, иһиллээн көрөн баран, «хрип» суох диһиллэр. Арай ити иннигэр кырааан муннубуттан хаан кэлэн, баатанан сымэр этим. Ол иһин сыынтаахпына, хааннаах буолуо, хара халпыт түһэрэ. Онуоха өй көтөн түстэ. Бэйэ эрэ, арааһа, ити хамсык үөннэрэ сатаналар муннум иһигэр ити халпыт хааннаах сыыһа «сана сытан», хаанынан «аһаан» сыталлар быһыылаах дии санаатым. Ол иһин анаалыс ылар күннэригэр сотору-сотору суунар сиргэ тийиэн икки ытыһар толору уу мунньан баран муннум иһин сайбан да сайбан буоллум. Айахтар толору уу смурдан баран, хантайан туран бэлэспин сайгыбын. Онно соробор инчэҕэй бытыылкалаах мыыланан суурайан баран эмиз сайбаталаатым. Кизһэ анаалыһын ыллым.

2 хонон баран кизһээлик бырааһым түгэххэ сытар мизхэ чуо кэлэн «анаалыһын отрицательнай», дыиэбэр тахсабын» дьин үөртэ. Мин «ураа» дьин хаһытан эрэ хааллым.

Онтон биир палаатаба сытар, миһиттэн 30-ча сыл балыс, көрдөххө тип-тигинэс атастарым үһүстээн «положительнай» буолан хомойон эрэ хаалаахтаатылар. Ол иһин этэбин. Муннубун, айахпын ыраастаабытым туһалаата быһыылаах дьин. Буолуон сөп.

Обсерватор туһунан

Тута, кырдыгынан этиим. Сытарга, эмтэнэргэ ыарахан усулсубуйалаах дойдуга эбит. Анал балыһа буолбатах буоллаба дии. Улахан хостору, көрдүөр уһуктарын көннөрү гипсокартонунан быһан баран икки өттүлэрин хас да хос салааһынан бөрүйэн кыра-обургу палааталары онорбуттар. Холбоор мин сыппыт собуруу өттүнэн, икки улахан түннүктээх, үс эркинэ 2-3, аана букатын 5-6 хос салааһан бүрүһүннээх кыра собуус хоско 5 ыарыһах буолан сыттыбыт. Салпын тийбэтэ, итиитэ сүр. Кырата 30 кыраадыс итии быһыылаах. Онуоха эбэн маннайгы күннэргэ 3-4 ИВЛ аппарата түүннэри-күннэри кэриэтэ холбоһон тыас-уус бөбөтө. 3 нэдиэлэ буоллубут дабаны суорбан, саатар пододельник дьини саптыбааха анардас туруусугунан эрэ кэриэтэ сыттыбыт. Сууна, туалекка эрэ барарга ыспартыбынай ыстаан кэлпитэ буолабын. Сайынны өнгүрүк куйааска бу палаата төһө итиэрин саныырга ыарахан. Теплица иһигэр сытар курдук буоллаба дии саныыһын.

Обсерватор иһигэр атын хосторго сылдыарын, дьону кытта кэпсэтэрин, көрдүөргэ мээһэ хаамарын бобуллар. Туалекка, суунар хоско эрэ барыахха сөп. Онон суукканы быһа кэриэтэ ороннор тиритэ-тиритэ сытан эрэ тахсабын. Кэннигинэн киһи сүрбэлдээн мээһэ туруон дабаны бабарбат буолан хаалар эбит. Туран дабаны кыраабаас хоскуттан ханна барыаххыны?

Балыһаба ол бу тэлэбиисэр, араадыһа, душ эһин туһунан санаан да көрбөккүн. Суунар уубут сотору-сотору быста-быста кэлэр. Оннообор систизмэ эмин ыйыыр штативтара үкүлэрэ, арааһа, сэбиэскэй сабанааһы, сорохторо кырааската суох мастан оноһуллубут тэриллэр баччаанна диэри туһалыы сылдыаллар быһыылаах. Арай күннэ үстэ бизэрэр астары, порциялары кыра гынан баран,

бэркэ минньигастик астыыпларын хайбаатым.

Мин манна обсерватор усулсубуйатын туох баарынан суруйдум. Онно улуус, киин балыһа салаататыгар туох да хом санаам суох. Кыахпыт, балаһыаннабыт оччо буоллаба. Манна бири этэбин. Сорохторбу Олонхо дыиэтин-оболорбут уруок таһынан сайдар кииннэрин - хамсык балыһата онорбуттарын сөбүлээбэт курдук этэллэр, бассапка суруйаллар эбит.

Ону адыас утарабын. Онто да суох улууспут киинигэр таас балыһабыт иккис уочарата бу 20-ча сылы быһа кыһын тутуллубааха мизстэ тийбэтинэн кыһалба бөбөнү көрсө олорон бу сыстыганнаах, уодаһаннаах ыарыһы эмтииргэ хантан анал дыиэни була охсуохтарай?

Эмчиттэр барахсаттар

Норуока «сүүстэ истибиттээбэр биридэ көрбүт ордук» дэнэрини 3 нэдиэлэ устата сытан хоруонаны утары охсуһар эмчиттэрбит үлэлэрин илэ көрөн бэжииһи, сөбө, аһына санаатым. Мин эмтэнэр кэммэр ыарыы тэнийэн 2 этэһинэн 80-тан тахса ыарыһах палааталарга баппааха көрдүөрдэргэ симиллэн сытан, күннэри-түүннэри сүпсүлгэн бөбөтө. Кэлин терапия балыһатын хамсыкка анааннар арыый холкутуйбут курдук буолла.

Эмчиттэрбит санитаркалартан сабалаан быраастарга тийэ бары харахтара эрэ көстөр анал космонавт курдук анал көстүүмнээхтэр. Онон ким туғун ханныгы быһаарбаккын. Дьахтар (кыыс) дьибитин эр киһи (уол) буолан хаалар. Биир «Космонавы» эдэр кыыс дьин ытырыллар «ээ, эбэбин ээ» дьин соһутта. Таарыччы аҕыннааха урут сиэтирэлэринэн наар кыргыттар, дьахталлар үлэтиллэр дии саныырыбыт хас да эдэр уолаттар медбратынан үлэли сылдыаппарын сэргэтиим.

Аны туран эмчиттэрбит санитаркатыттан сабалаан бырааһыгар тийэ дыиэлэрин-уоттарын, оболорун-урууларын хаалларан букатын нэдиэлэһэн, ыйынан кэриэтэ ол дыиэбэ хоно сылдыан, кырата суукка акардыыта тохтоло суох үлэтиллэр эбит. Кыратык да сыһыана, кэпсэтэ олороллорун биридэ да көрбөтүм. Биир кэм сүүрэ-көтө, кэлэ-бара сылдыаллар. Буолумуна, 60 ыарыһааха төһөлөөх элбэх укуолу, систизмэни туруораллара, араас анаалыһы ылаллара, кыраадыһы, хаан баттааһыны... мээрэйдииллэрэ буолуой? Биир тылынан ыарахан, олус сыралаах, эпизитинэстээх үлэ эбит.

Ол тухары биир дабаны үлэһит кыһыһа, кыһыйдыы сылдыарын истибэтим, бары олус элэккэйдэр, кыһамнылаахтар.

Ол иһин, туох да атын хос санаата суох, бары эмчиттэргэ ис сүрэхпиттэн истин махталбын тиздэбин.

Олохтон хаалбыт да эбиппин

Ол балыһаба сыттаһына, улууспут кылаабынай бырааһа А.М. Ксенофонтов үс төгүл хас да арыалдыптаах палааталары кэриэтэ сылдыарыгар түбэстим. Мин оччо түгэни мүччү туппааха, киһи хас ыйытыыбар эпизиттиригэр көрдөстүм. Онуоха Артем Михайлович этэринэн, билигин таас балыһабытыгар 16 мөл. солк. быстах өрөмүөн үлэтэ ытылла турар үһү. Сана дьыл дьикти бүтүөхтээх дьин. Быйыл күһүн кэлбит ыарахан сыаналаах КТ аппарата таас балыһа таһыгар анал дыиэбэ танылла сылдыар эбит. Сана дьыл дьикти үлэтиирэ күүтүллэр.

Аны 20-ча сыл кэтэспит таас балыһабыт иккис уочарата быһылгыттан тутуута сабалаан дьин иһиттим. Онтукайбыт кырдык

600-чэкэ мөл. солк. көрүллэн баран, бырайыагын уларытыыга туох эрэ сиппэккэ, эһиһилгиттэн сабалаан эбит. 2023с. олоххо кириэстээх дыиэбиттэн үөрбүппүн да, хомойбуппун да быһаарбатым. Ол иһин бу ситэри тутуула илик таас балыһабыт туһунан ахтан ааһыым.

Балыһа тутуута айдааннаах ааспыт үйэ 90-с сылларын бүтүүлэригэр иккис баһылыктыгэр А.А. Шадрин сабалаабыта. Очолорго тутууга мээһэ үп көрүллүбэт этэ. Онон үгүс тутуу нэһилиэнньэттэн үп хомуйан «Үтүө дьыала» чэрчитинэн ытыллара. Ол иһин таас балыһа тутуугар дьонтон харчы хомуйар пуонда тэриллибитэ. Онно ойохпунуун Евдокия Васильеванын харчы уган «Сана олох» хаһыакка ытырыы таһаарбыллыгын өйдүүбүн. Ол пуонда үбүнэн бырайыага оноһуллан, тутуута сабалаан, үһүс баһылыктыгэр И.Н. Аммосов үлэбэ кирибитигэр, Сана дьылы баттаһа, ыксал бөбөнөн үлэбэ кириэн, хаачыстыбата сочмото суоҕа мэлдьэх буолбатах.

Онтон ыла, бу 20 сылы быһа сыһын аайы Бырабыыталыстыба отчуоттарыгар, хас миниистир аайы туруорсан, балыһабыт аны 2 сылынан ситэри бүтэригэр эрэнэритигэр тийэбит.

Онтон туохтан оччо хаалбыт эбиппиний? Доруобуйа харыстабылыгар оптимизация, сарбыһы буолбутун истэбин. «Ютуб» ханнаага Арасыйыа үрдүнэн 18 тыһ. балыһа сабылынна дьини ааһан итэҕэйбэт этим. Онтукам аны кэлэн биллэххэ, улууспутугар толору үлэтиир балыһа дабаны орпотох курдук. Бары кэриэтэ күнүһүн эрэ үлэтиир пууннарга кубулуйбуттар, шлат бөбө сарбыллыбыт эбит. Мындаааһыа оҕо, Мугудайга кырдыаастар эмтэнэр, Одыулуунга хамсык ыарыһахтар сытар балыһалара сабыллыбыттар. Оннообор элбэх нэһилиэнньэлээх Дирингэ эрпичи сытан эмтэнэр балыһа суох үһү. Ол иһин этэбин. Олохтон хаалбыт да эбиппин дьин.

Дойдубутугар доруобуйа харыстабылын систизмэтэ эстибит, садабаламмыт да эбит. Биһиги кыра Чурапчыбыт улууһугар 10-тан тахса балыһа сабыллыбыт буоллабына, Арасыйыа үрдүнэн 18 тыһ. дьин сыһылараны киһи итэҕэйбэх курдук.

Оо! Бу үлүгэр баай дойдуга спорон үбэ-харчыта суох киһи көрбүтүнэн өлөр туругар тийиһиппит. Дьэ, сүрүкэтэ бэрт! Ол иһин собуруу эбэтэр омук сирдэригэр эмтэнэ барарга араас кэнсиэр тэрийэн, араас ньыманан харчы умналааһына олус дэлэйдэ. Чэ, ону хайыахпытый? Оннук олоххо кэллэхпит. Бээ, туораары гынньым. Ол эрэри син биир доруобуйа болпуруоһа буоллаба.

Түмүк

Доботтоор! Ити кэлин суруйбутум курдук, Сэбиэскэй кэм буолбатах. Көнүл босхо эмтэнэр кэм ааспытын өйдүүөххэ. Онон доруобуйабыт туһугар эрдэттэн бэйэбит кыһаннахпытна табыллар. Бу хамсык ыарыы өтөрүнэн ааһар чинчигэ билибэт буолан барда. Ыарыһах, өлүү-сүгүү ахсаана, билэртит курдук, күн-түүн эбиллэн иһэр. Онон биһиги, ордук кырдыаастар эрдэттэн вакцина ыларбыт ордук буолууһу. Ол кэнниттэн бары харыстанар мизэрэлэри тутуһа саһырыбыт наада.

Саамай түмүккэ, үс нэдиэлэ сытан эмтэнэн баран санаатахпына, биһиги улууспутугар хамсык ыарыы утары күүстээх үлэ барар эбит дьин астына уонна өссө төгүл тустаах эмчиттэрбитигэр махтал тылларын уонна ыарыһы сотору-хойут кыһыахпыт дьин эрэнэбин. Бары доруобай буолуобун!

Уйбаан ПОНОМАРЕВ.

Убаастыр күндү здыийдэрэ Тимофеева
Валентина Афанасьевна ыарахан ыарыыттан
олохтон туораабытынан, чугас дыснугар,
аймахтарыгар Елена, Николай Кривошапкиннар,
Тимофеевтар дьиз кэргэннэрэ.

Хайнхат бичээж бэрлэлэр графига: 16 ч 00 м. Бэчээж бэрлэллнн: 16 ч 00 м. "Сахабэчээт" автономнай тэрлэлтэйн "Сана олук" хайнхат эрдээжсэйлэлэр 14.10.2021 с. офсетта бичээтэллн. Тилографийн адыл-олуна: 678570. Чурагч эл. Кэрн: Марис уул, 26 "а". Индекс: ПИ964. Хайнхат нэрлэлэр биирдэ: бэчээжсэй тахтар.